

TRAGOM PRIJENOSA UMJETNINA TIJEKOM I NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

IVA VALIDŽIJA

Muzejski dokumentacijski centar
ivalidzija@mdc.hr

UVOD

Muzejski dokumentacijski centar (MDC) u svojem Arhivu čuva dokumentaciju o povijesnom razvoju svih muzejskih ustanova u Republici Hrvatskoj zahvaljujući osnivaču dr. Antunu Baueru koji je desetljećima prikupljaо rukopise, izvještaje, službene muzejske dopise i pisma.¹ Ta dokumentacija polazna je točka za proučavanje povijesti muzejskih ustanova svim istraživačima.

Digitalizirajući najstariji dio Arhiva MDC-a, naišlo se na korespondenciju Antuna Bauera s Hinkom Ledererom koja nas je ponukala da se u sklopu *Pilot-projekta utvrđivanja podrijetla muzejske građe oduzete tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata* istraži uloga dr. Bauera u zbrinjavanju privatnih zbirki židovskih obitelji za vrijeme Drugoga svjetskog rata.

STUDENTSKI DANI A. BAUERA I OSNIVANJE GIPSOTEKE

Antun Bauer, osnivač Muzejskoga dokumentacijskog centra i niza hrvatskih muzejskih ustanova, kako je to 1994. godine zapisao Vladimir Maleković, bio je „nadasve skupljač“ koji će tek poslije „postati kolekcionar“². Nakon završene

gimnazije u Osijeku upisao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu povijest umjetnosti i arheologiju. Sabirati je počeo već kao gimnazijalac da bi, došavši u Zagreb, kao student počeo pisati za *Sremske novine*³ iz Vukovara i *Jutarnji list*, što mu je s jedne strane pružilo priliku da posjećuje izložbe, upoznaje umjetnike i uđe u njihove atelijere,⁴ a s druge strane da se domogne honorarā koje je toliko trošio na umjetnine da su mu roditelji bili u iskušenju da ga stave pod financijsko skrbništvo mlađeg brata.⁵

Zahvaljujući svojem profesoru Viktoru Hoffilleru, ravnatelju Arheološkog zavoda, koji mu je dao zadatak izrade inventara Zbirke sadrenih odljeva antikne plastike koju je nabavio Izidor Kršnjavi 1892. godine, Antun Bauer, pomažući Hoffilleru oko Zbirke, njezine sanacije i preseljenja, postaje stručnjak u konzervaciji, restauraciji i izradi sadrenih odljeva. Kada je poslije kao demonstrator upoznao strane muzeje koji sabiru i čuvaju muzejske zbirke odljeva, i sam je poželio sličnu ustanovu osnovati u Zagrebu misleći „da bi bilo opravdano, da mi ovdje sabiremo u prvom redu naše spomenike i djela domaćih majstora“⁶.

Uz kupljene i poklonjene umjetnine, Bauer je, kako sam bilježi, sabirao i na „smetištu iza Umjetničke akademije“ gdje je nalazio modele s kojih je „jer su bili preveliki i oštećeni – odrezao samo dijelove i prenio ih u [svoju] zbirku koja je relativno brzo rasla“⁷.

Nakon stjecanja diplome 1935. godine zaposlen je kao asistent Arheološkog instituta Filozofskog fakulteta u Zagrebu,⁸ ali i je dalje prikupljaо umjetnine te želio zbirku gipsanih odljeva osnovati kao muzej.

Prema prijedlogu prof. dr. Petra Knolla, dugogodišnjeg prijatelja iz Vukovara,

prikupljenu zbirku ponudio je Gradu Zagrebu kako bi se osnovao novi muzej, a od Gradskog poglavarstva zatražio je mogućnost da, *pro bono*, nastavi s prikupljanjem građe i skrbi se o zbirci. Plan se ostvaruje u listopadu 1937. godine, kada je zbirka i službeno uručena gradonačelniku Zagreba Teodoru Peičiću.

Osnivanje Gipsoteke podržale su brojne ustanove svojim donacijama,⁹ no najveći problem bio je prostor u koji bi bilo moguće pohraniti velike formate sadri. U prvi privremeni prostor dobiven od Grada u Bednjanskoj 23 pohranjuje se „15 kola / platoa/ sa znatnim brojem djela od kojih bi oko 160 komada bili izložbeni predmeti dok ostalo duplikati“, a godinu dana poslije još „27 kola /platoa/ građe te dobiveni prostor od 160 kvadratna metra [postaje] nedostatan“¹⁰. Počinju nove molbe i pregovori te mu Grad odobrava i zgradu na Ksaverskoj cesti 21.

Bauer cijelo vrijeme usporedno prikuplja građu za Gipsoteku i skrbi se o njoj, bori se za nove prostore i sredstva za rad, asistent je na Arheološkom institutu i predaje na Obrtnoj školi. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu brani doktorski rad 1937. godine. Iako je Gipsoteka polovicom 1939. godine imala prostore u Bednjanskoj ulici, na Ksaverskoj cesti i radionicu na Opatovini 11, dr. Bauer bilježi da je situacija teška jer se građa nalazi u još pet dodatnih prostora.¹¹ U opetovanoj potrazi za odgovarajućim prostorom slučajno nailazi na prazne prostorije bivše Zagrebačke tvornice koža koja je tada već nekoliko godina bila izvan funkcije. Jedna zgrada kompleksa tvornice bila je prazna i činilo se da bi za prvu ruku ona bila primjerena za smještaj zbirke.¹²

Uz niz poteškoća koje su uključivale javne kritike i promišljanja o tome je li ustano-

va te vrste potrebna gradu Zagrebu, kao i otvorene borbe drugih dionika koji su imali aspiracije na zgrade kožare, Bauer se sa zamolbom obraća „na najviše funkcione kulturnog i naučnog života u Zagrebu da zaštite postojanje ove ustanove, koja je u relativno kratko vrijeme pokazala izvjesne rezultate i prikupila znatne zbirke“¹³. Konačno, nakon nekoliko mjeseci polemike, Gipsoteka je dobila u najam prostore ulične zgrade u Medvedgradskoj 2. Selidba u nove prostore započela je 8. travnja 1940. godine.

Godinu dana poslije, nakon uspostave Vlade Nezavisne Države Hrvatske (NDH-a), Gipsoteci grada Zagreba 21. travnja 1941. godine, odlukom br. 60, ministar unutrašnjih poslova Andrija Artuković dodjeljuje zgrade bivše tvornice koža u Medvedgradskoj 2.¹⁴

Prostor Gipsoteke osigurala je država, no sama ustanova ostaje pod upravom Grada Zagreba, a dr. Bauer, rješenjem gradonačelnika Ivana Wernera od 8. svibnja 1941. godine, imenovan je upraviteljem Gipsoteku grada Zagreba uz mjesecni honorar od 1800 dinara.¹⁵

KULTURNI I POLITIČKI ESTABLISHMENT PRIJE DRUGOGA SVJETSKOG RATA

Za ovo istraživanje važno je dodatno spomenuti odnose koje je mladi dr. Bauer, tek stasali arheolog i muzejski djelatnik u usponu, u godinama koje su prethodile Drugomu svjetskom ratu uspostavio s istaknutim ličnostima tadašnjega kulturnog i političkog establišmenta.

Spomenuta Zbirka sadrenih odljeva antikne plastike koju je kupio Izidor Kršnjavi 1892. godine bila je početna točka suradnje dr. Viktora Hoffillera, profesora

na Filozofskom fakultetu i ravnatelja da-nasnjega Arheološkog muzeja u Zagrebu, i studenta Antuna Bauera, ali ta suradnja obogaćivala se i dodatnim zajedničkim interesima.

Afirmacijom svojeg položaja muzejskoga i društvenoga dionika Bauer je želio da Zbirka sadrenih odljeva antikne plastike postane dio fundusa Gipsoteka jer se temom i materijalom izrade podudarala s vizijom njezina razvitka. Zbirka je bila u vlasništvu Arheološkog zavoda i bila je određeni teret zbog nemogućnosti primjerene pohrane i izlaganja. Jačanjem utjecaja u muzejskim i političkim krugovima dr. Baueru 1940. godine uspijeva Zbirku sadrenih odljeva antikne plastike iz Arheološkog zavoda fizički pohraniti (konzervacija i restauracija sadri) u Gipsoteci¹⁶ u Kožarskoj ulici, no kada 1941. godine želi formalizirati pohranu¹⁷ dr. Hoffiller spretno odlaže predloženi koncept preuzimanja Zbirke napisanom primjedbom: „O toj stvari moramo razgovarati. Ne žuri se, ne gori.“¹⁸

U Arheološko-historičkom odjelu Hrvatskoga narodnog muzeja održavaju se i sastanci Numismatičkog društva. Dugogodišnji cijenjeni član Društva bio je i Hinko Lederer, a potvrda toga jest njegovo imenovanje u Nadzorni odbor Društva 1933. godine.¹⁹

Lederer je bio kolezionar, pasionirani numizmatičar i katkad mecena pojedinim umjetnicima, ali u osnovi vrlo sposoban poduzetnik i vlasnik Trgovine sirovim kožama (sl. 1). Bio je aktivan član cionističko-revizijskog pokreta. Rodom iz Hrvatske Kostajnice, u Zagreb se s obitelji doseljava 1931. godine u Ulicu Mošinsko-ga 7 (današnja Nazorova ulica), a radne prostore ima u Kustosiji.²⁰

Lederer odlično posluje, a prve akvizicije umjetnina mogu se pratiti već od 1911.

Slika 1. Hinko (Heinrich) Lederer. Izvor: Foto-tekla MDC-a.

Figure 1. Hinko (Heinrich) Lederer. Source: MDC Photo Archive.

godine u poslovnim knjigama Salona *Ullrich*.²¹

Kupnja i prodaja umjetnina i numizmatike²², u Ledererovu slučaju, nisu ostale u granicama tadašnje države što govori o njegovo skupljačkoj ambiciji, ali i uvjerenju da pojedine predmete iz svoje zbirke može dobro unovčiti i izvan države.

Istražujući izvozne dozvole u arhivu austrijskoga Saveznog zavoda za spomenike u Beču, kolegica Pasini Tržec pronašla je dokumentaciju koja svjedoči o tome da je Hinko Lederer kupovao umjetnine u Austriji od 1923. do 1939. godine.²³

U Arhivu *Benko Horvat* Muzeja su-vremene umjetnosti nalaze se pisma

Hinka Lederera Benku Horvatu (pisana iz Kostajnice, prije preseljenja u Zagreb 1931. godine) iz kojih je vidljivo da se Lederer Benkom Horvatom, uvažavajući ga kao iskusnog kolekcionara, koristio kao posrednikom za kupnje u Italiji te tražio njegove savjete o tome, ali se i hvalio kupljenim umjetninama.²⁴

Posebno je zanimljiv dopis poslan Muzeju umjetnosti *Metropolitan* iz 1937. godine u kojemu Lederer za petsto dolara nudi na prodaju zlatni medaljon s antropomorfnim motivom sv. Marka iz 1756. godine.²⁵

Gradeći svoj pedigree u zagrebačkom društvu, Lederer je bio povremeni mecena Ivana Generalića i Vanje Radauša²⁶, a nije mu bilo strano ni zbog pozajmica uzimati u zalog umjetnine svojih dužnika.

Numismatičko društvo bilo je mjesto susreta i buduće suradnje Hinka Lederera i Antuna Bauera (sl. 2). Na popisu članova znanstvenog časopisa *Numismatika* (1934. – 1936.) kao redovan član naveden je „Bauer, Ante, aps. phil.“²⁷, te je sasvim moguće da je pri primanju novih članova svoju suglasnost dao i Hinko Lederer, član Nadzornog odbora Društva.

Ako se može suditi prema pismima iz Arhiva MDC-a te fotografijama obitelji Lederer²⁸, druženje u Numismatičkom društvu preraslo je u višegodišnje prijateljstvo i povjerenje da će upravo Antun Bauer biti osoba koja može sačuvati Ledererove umjetnine s najavom i osnutkom Nezavisne Države Hrvatske.

Možda je ipak najvažniji kontakt koji dr. Antun Bauer uspostavlja u tom razdoblju onaj s dr. Božidarom Murgićem.²⁹ U istraživanju provenijencije muzejske građe arhivska ostavština dr. Murgića neizostavan je izvor.³⁰

Božidar Murgić rođen je u Zagrebu, u Beču je studirao filozofiju i 1928. godine

Slika 2. Iskaznica Antuna Bauera, člana Numismatičkog društva. Izvor: Arhiv MDC-a, Personalni arhiv zaslužnih muzealaca.

Figure 2. Antun Bauer's membership card, member of the Numismatic Society. Source: MDC Archives, Personal Archive of Distinguished Museum Professionals.

ondje obranio doktorski rad *Die Kultur der Kroaten bis zum XII. Jahrhundert*. Dvije godine poslije zaposlen je kao pripravnik Prosvjetnog odjeljenja Kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu, 1939. godine postaje referent za muzeje u Odjelu za prosvjetu, 1940. godine imenovan je višim pristavom Odjela za prosvjetu Banske vlasti Banovine Hrvatske, a uspostavom Nezavisne Države Hrvatske postaje pročelnik Pododsjeka za visoke škole i znanstvene zavode Ministarstva nastave NDH-a.

Njihova prva poveznica vjerojatno je bio Murgićev tekst objavljen u časopisu *Književnik* pod naslovom *Važnost starohrvatskih kulturnih spomenika*³¹ koji će se preklapati s razmišljanjima Antuna Bauera o građi sadrenih odjelja starohrvatskih spomenika koju Gipsoteka treba prikupljati.

Od 1939. godine Božidar Murgić predsjednik je Hrvatskog društva stručnih muzejskih djelatnika.³² U desetljeću prije Drugoga svjetskog rata, kada Murgićeva uloga i utjecaj u sektoru muzejske djelat-

nosti strelovito rastu, on postaje Bauerov vjenčani kum.³³

PRIJENOS UMJETNINA HINKA LEDERERA

Zadnji trag Ledererova boravka u Zagrebu nakon izbjanja Drugoga svjetskog rata zabilježio je dr. Hoffiller koji u svojem službenom izvještaju spominje da je kontakt ostvaren 28. ožujka 1941. godine dogovorenom prodajom numizmatike Hrvatskomu državnom arheološkom muzeju.³⁴ Nekoliko dana od tog datuma Lederer napušta s obitelji glavni grad i odlazi u Dalmaciju.³⁵

Odmah nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske donosi se niz zakona kojima se omogućuje oduzimanje građanskih prava, ali i imovine Židova, a 12. svibnja 1941. godine donosi se *Zakonska odredba o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske*.

Tom *Odredbom* bilo je zabranjeno otuđivanje i iznošenje izvan granica NDH-a bilo kojega starinskog umjetničkog, kulturno-povijesnog i prirodnog spomenika bez znanja Ministarstva bogoštovlja i nastave.³⁶ Propisano je da su državne i vjerske ustanove te privatne osobe dužne čuvati i na sigurna mjesta pohranjivati takve predmete, a ako se o njima nisu mogle same skrbiti, bile su dužne predati ih Hrvatskomu narodnom muzeju NDH-a.³⁷ Nakon donošenja *Odredbe* Konzervatorski zavod uputio je vlasnike starina da su obvezani obavijestiti Zavod o posjedovanju umjetničkih ili kulturno-povijesnih predmeta. Istodobno su konzervatori i kustosi državnih muzeja započeli s popisivanjem predmeta, a nakon završenog

posla vlasnici bi dobili svoj primjerak popisa. Iako su predmeti formalno pripadali vlasnicima, ako oni nisu imali uvjete ili mogućnosti za njihovo čuvanje, predmeti su prenošeni u državne muzeje.³⁸

Premda točan datum nije poznat, Ledererove umjetnine koje su ostale u njegovu stanu u Ulici Mošinskoga popisane su i prenesene u Gipsoteku grada Zagreba prije donošenja *Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* kojom je bilo propisano da se moraju pohranjivati u državnim muzejima.

Prijateljski odnos između Lederera i Bauera godinama se razvijao druženjima na sastancima Numismatičkog društva te je vjerojatno on bio razlog zašto je Antun Bauer zbirku preuzeo i pohranio, kako poslije u prepisci s Ledererom i sam kaže: „Vama za ljubav [...] u namjeri da Vam to i sačuvam.“³⁹

Nedugo nakon preuzimanja zbirke, u svibnju 1941. godine Antun Bauer sastaje se s Hinkom Ledererom u Splitu⁴⁰ i predaje mu popis umjetnina koje su pohranjene u Gipsoteci grada Zagreba.⁴¹ Primivši popis, Lederer uskoro šalje dopis u Gipsoteku u kojemu se poziva na svoje umjetnine pohranjene u muzeju.⁴² Taj dopis odnosi se na preuzete predmete koji nisu bili njegovo vlasništvo, ali su se u trenutku preuzimanja nalazili u njegovu posjedu. On navodi prave vlasnike, financijske dužnike koji su u zalog ostavili umjetnine ili umjetnike od kojih je preuzeo umjetnine ne bi li ih, na obostranu korist, prodao. Lederer upozorava da se vlasnici umjetnina nikako ne oštete i da im se one vrate, a svoje „umjetnine i starine poklanja gradu Zagrebu i moli da se uvrste u kolekciju Originalnih djela Gipsoteke“⁴³.

Dostupni podatci o tim umjetninama već su bili tema proučavanja podrijetla građe,⁴⁴ no dokumentacija u MDC-u dala je naslutiti da se postojeće informacije mogu proširiti, a povijest prijenosa umjetnina Hinka Lederera dodatno istražiti.

Proučavajući korespondenciju od 1955. do 1957. godine iz Arhiva MDC-a, nametnuo se zaključak da je Bauer preuzeo umjetnine u „dva maha“⁴⁵.

Potvrda da je to doista tako dobivena je kada nam je iz Muzeja grada Zagreba do- stavljen preslika dokumenta koji sadržajno potvrđuje da je dio novopreuzetih umjetnina i predmeta umjetničkog obrta Hinka Lederera predan u Muzej grada Zagreba.⁴⁶ Tragom tog podatka u Državnom arhivu u Zagrebu pronađen je dokument od 11. srpnja 1941. godine o drugom preuzimanju umjetnina Hinka Lederera s popisom⁴⁷ 35 pojedinačno imenovanih umjetnina i njihovih autora te skupnim zapisom pod rednim brojem 36 s navedenim predmetima umjetničkog obrta⁴⁸ (sl. 3).

Umjetnine iz kuće na adresi Mošinskoga 7 bile su već u Gipsoteci,⁴⁹ a s obzirom na to da su se predmeti nalazili i u poslovnom prostoru,⁵⁰ moguće je da su umjetnine i predmeti umjetničkog obrta preuzeti iz radnih prostorija Hinka Lederera u tadašnjoj Ulici Ante Pavelića 3 u Kustošiji pri procesu likvidacije poduzeća.⁵¹

U tom slučaju Grad Zagreb dao je legitimnost preuzimanju umjetnina iako za to nije postojala pravna osnova jer je popisivanje i preuzimanje umjetnina bilo isključivo u nadležnosti državnih vlasti.

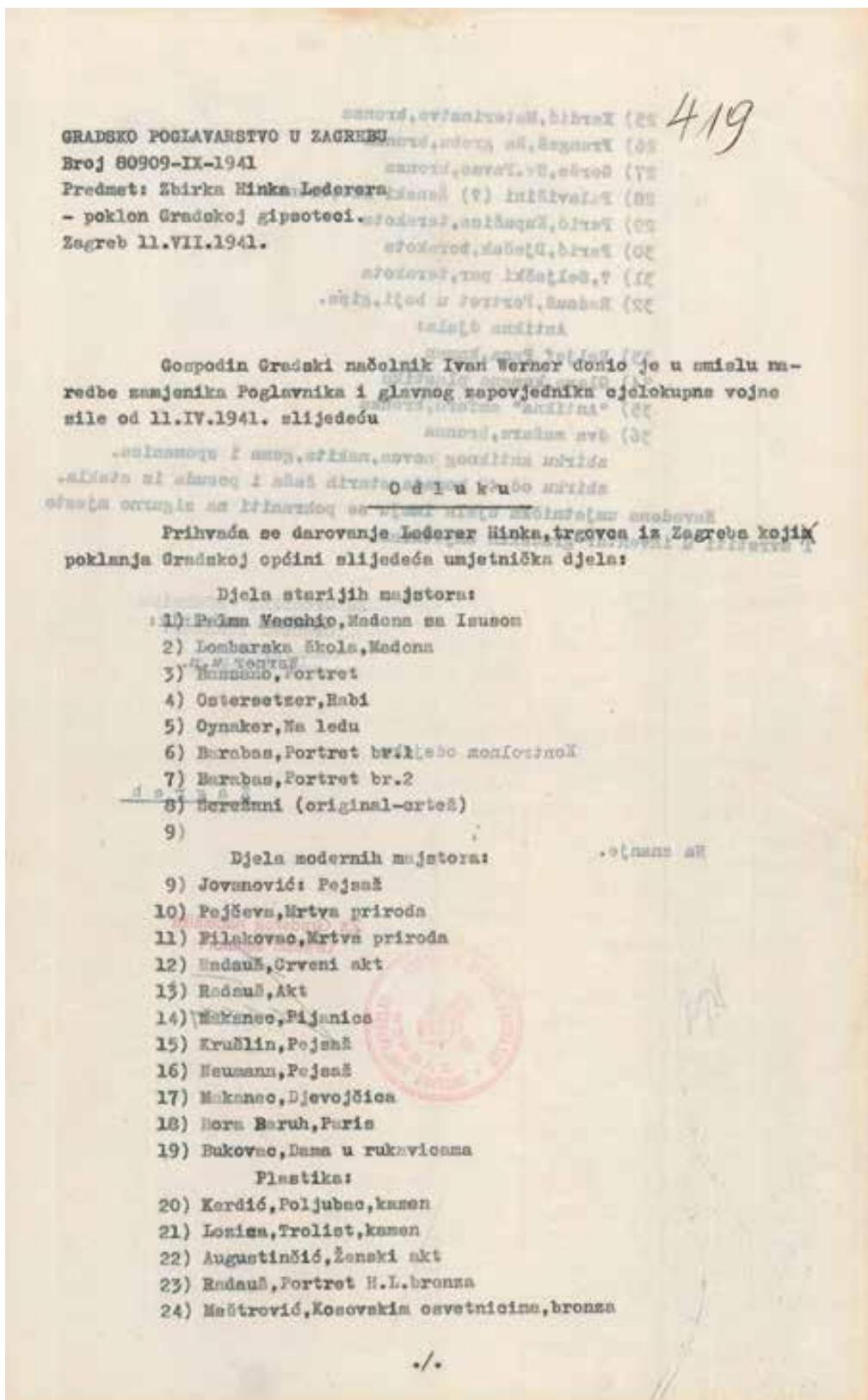
U okviru *Pilot-projekta utvrđivanja podrijetla muzejske građe oduzete tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata* ustanovljeni su podatci o dvjema slikama s tog popisa – *Madona s Isusom* Palme Vecchija i *Dama u rukavicama* Vlahe Bukovca.

Iako je slika *Madona s Isusom* Palme Vecchija zabilježena u prijavi imetka Hinka Lederera Uredu za obnovu privredne Ministarstva narodnoga gospodarstva (tzv. Ponovi),⁵² ta polazna točka prijenosa dosad nije bila zanimljiva istraživačima jer dokumentacija koja bi mogla pratiti put te slike nije bila dostupna.⁵³ U dokumentu drugog preuzimanja građe slika je identificirana i moguće je pratiti njezin daljnji prijenos. *Madona s Isusom* od 1941. godine nalazila se u Gipsoteci, a njezin smještaj tijekom Drugoga svjetskog rata zabilježen je kada dr. Bauer donira svoju grafičku zbirku Gradu Zagrebu.⁵⁴ U popratnom dokumentu *Zapisnika o procjeni grafičke zbirke i pojedinih slika u Gipsoteku*⁵⁵ spominju se tri slike starih majstora kao osobita vrijednost, među kojima i *Madona s Isusom* Palme Vecchija. U prvom pismu dr. Baueru, sačuvanom u Arhivu MDC-a, Hinko Lederer potvrđuje da mu je slika vraćena.⁵⁶

Dama u rukavicama Vlahe Bukovca druga je slika s popisa od 11. srpnja 1941. godine kojoj se tek sada može odrediti prijenos i identificirati njezino vlasništvo te današnja lokacija.

U prvom pismu dr. Baueru iz Arhiva MDC-a Hinko Lederer piše: „1946. stigao je u Bari moj zet Vlado [...] i sa najvećim entuziazmom saopćio mi je radosnu vjest da ste Vi uspjeli sve moje stvari od zahvata Ustaša spasiti i da Vam se trebam odužiti bilo kako za Vašu brigu i požrtvovnost i da Vam u znak priznanja i kao uspomenu predam u vlasništvo iz moje kolekcije sliku Vlahe Bukovca. Po njemu sam Vam poslao poruku da Vam se zahvaljujem na velikoj usluzi i prijateljstvu i da Vam rado ustupam Bukovčevu sliku.“⁵⁷

Do pronalaska dokumenta o drugom preuzimanju umjetnina podatci o Bukovčevoj

Slika 3. Odluke gradskog načelnika, br. 419, Zbirka Hinka Lederera – poklon Gradskoj gipsoteci, 11. srpnja 1941. Izvor: Državni arhiv u Zagrebu, fond Gradsko poglavarstvo Zagreb, HR-DAZG-10.

25) Kordić, Materinstvo, bronza
 26) Franješ, Na grobu, bronza
 27) Gorčić, Sv. Pavao, bronza
 28) Palavičini (?) Ženski akt, bronza
 29) Perić, Kupašica, terakota
 30) Perić, Djeđak, terakota
 31) ?, Seljački par, terakota
 32) Radmaš, Portret u boji, gips.

Antiknos d'jelat

Navedena umjetnička djela imaju se pohraniti na sigurno mjesto
i uvrstiti u inventar građevinskih umjetnina.

terorizmu diktatora slobod
moval se snobem. **Gradski mædelnik:**
snobem, sindi, vlastnikem (s
Werner v.r.
Zemlja, vlastnik (s
izam, vlastnikem (s
ihaj mi, vlastnik (s
kontrolnom odsjeku: životom, vlastnik (s
Sud testim, vlastnik (s
(Sud-Testim) **Z a g r e b**

Na. 2000019.

Figure 3. Decisions of the city mayor, no. 419, Hinko Lederer Collection – donation to the Gypsotheca, July 11, 1941. Source: State Archives in Zagreb, City Administration Zagreb fonds, HR-DAZG-10.

slici iz korespondencije Lederera i Bauera u Arhivu MDC-a nisu bili previše korisni. Jedina slika Vlahe Bukovca za koju se do otkrića novopreuzetih umjetnina znalo bila je ona koju je dužnik Erik Müller ostavio kod Lederera u zalog. On je spomenut imenom i prezimenom u skupini pravih vlasnika umjetnina za koje je Lederer tražio da ih se ne ošteći.⁵⁸ Mülleru je jedinom od svih navedenih dužnika slika Vlahe Bukovca vraćena jer je uspio dokazati vlastima NDH-a da je dug vratio, a sliku zakonito nabavio.⁵⁹

Provjerom podataka o slikama koje prikazuju žene u rukavicama u katalogu Bukovčevih djela iz likovne monografije *Vlaho Bukovac: život i djelo: 1855. – 1922.*⁶⁰ Vere Kružić-Uchyt il zaključuje se da je riječ o *Portretu gospođe Perović* koji je Vlaho Bukovac naslikao u Beču 1903. godine (sl. 4).⁶¹ Slika se danas nalazi u stalnom postavu Zbirke *Bauer* Gradskog muzeja Vukovar.⁶²

Prateći složenu kronologiju preuzimanja i prijenosa umjetnina, uspjela se rasvijetliti provenijencija dviju slika. Kako bi podatci o njima bili cijeloviti, nužno je vratiti se kronologiji prijenosa.

Nedugo nakon preuzimanja drugog dijela umjetnina Hinka Lederera napisan je prvi službeni *Izvještaj o provedbi Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* koji je 26. srpnja 1941. godine sastavio dr. Božidar Murgić u funkciji pročelnika Pododsjeka za visoke škole i znanstvene zavode Ministarstva.⁶³

Analizirajući podatke o popisivanju i preuzimanju građe u državne muzeje u Zagrebu, u navedenom dokumentu Murgić zaključuje da „nisu mogli zabilježit povoljnije rezultate“. Izrijekom piše o zbirci

Slika 4. Vlaho Bukovac, Portret gospođe Perović (Dama u rukavicama), 1903., ulje na platnu, 100 x 51 cm, sign. s posvetom lijevo dolje: „gospodi Marici Perović prijateljska uspomena / Vlaho Bukovac, Beč 903.“ Fotografirao Marin Topić. Izvor: Gradski muzej Vukovar, inv. oznaka ZB-11.

Figure 4. Vlaho Bukovac, Portrait of Mrs. Perović (Lady in Gloves), 1903, oil on canvas, 100 x 51 cm, signed lower left: “to Mrs. Perović memento / Vlaho Bukovac, Vienna 903.” Photographed by Marin Topić. Source: Vukovar City Museum, inv. no. ZB-11.

koja je „pohranjena u Gipsoteci prije donošenja zakona“ te „da su poduzeti koraci,

Nezavisna Država Hrvatska
Ministarstvo nastave u Zagrebu.

Broj: Pov.363/1941.

Predmet: Ledererova zbirka starina-pohrana u Hrvatskom državnom arheološkom muzeju i u Hrvatskom državnom muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.

Ravnatelju
Hrvatskog državnog arheološkog muzeja
u/
Z a s r f s p u a

Prema § 3.zakonske odredbe o zabrani studiranja i izvađanja starinskih umjetničkih,kultурno-povijesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske od 12.svibnja 1941.broj LXXVIII-135.Z.p.1941.dužni su svi privatnici,koji ne bi mogli sami brižljivo čuvati svoje starinske umjetničke,kultурno-povijesne i prirodne spomenike predati ih kojem hrvatskom državnom muzeju Nezavisne Države Hrvatske,koji će im izdati pismenu potvrdu o primítku u ime Nezavisne Države Hrvatske.Neodržavanje ove zakonske odredbe kađnjava se zatvorenom do 5 godina dana i novčanom globom do 500.000.-dinara.

Prema tome je jasno, da sve zbirke privatnika, koje potпадaju pod § 3.ove zakonske odredbe imaju biti pohranjene u kojem hrvatskom državnom muzeju. U koliko je u vrijeme prije nego je izala ova zakonska odredba postupano drugačije, imade se nakon 12. svibnja 1941. udovoljiti zakonskim propisima ove odredbe.

Ministarstvo nastave obaviješteno je, da zbirka starina Lederera, koji je Židov i koji nije mogao više brižljivo čuvati svoje starine nije predana hrvatskom državnom muzeju, pa se stoga pozivljete, da izvijestite, koji su razlozi, da napred citiranoj zakonskoj održbi do danas nije uđovoljeno. Isto tako izvolite izvijestiti, što je učinjeno, da se po tom predmetu postupe po zakonu.

Savezno s time pozivljivte se ovime, da smjesta poduzmete sve potrebito, kako bi se ova zojirka sa svim svojim predmetima odmah smjestila u Hrvatski državni arheološki muzej u Zagrebu, odnosno u Hrvatski državni muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu.

Ovaj predmet treba smatrati veoma hitnim i strogo povjerljivim.

U Zagrebu, dne 25. srpnja 1941.

Po nalogu ministra
pročelník pododseka za vysoké školy
i znanstvene zavode:

John

Slika 5. Ledererova zbirka starina – pohrana u Hrvatskom državnom arheološkom muzeju i Hrvatskom državnom muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu, 25. srpnja 1941. Izvor: Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (AAMZ) 37/8, Dosje Hinko Lederer.

Figure 5. Lederer Collection of Antiquities – Storage in the Croatian State Archaeological Museum and the Croatian State Museum of Arts and Crafts in Zagreb, July 25, 1941. Source: Archaeological Museum in Zagreb Archives (AAMZ) 37/8. Hinko Lederer File.

da se ta zbirka u smislu zakona pohrani u prostorije muzeja, budući da su jedino državni muzeji ovlašteni da takove zbirke čuvaju, a Gipsoteka je vlasništvo grada i nema prostorije, koje bi imale sve propisno uređene zaštitne mjere, koje su potrebne za čuvanje takovih zbirka, te također nema potreban stručni personal“.⁶⁴

Taj službeni izvještaj pokazuje da Antun Bauer nije djelovao u skladu s tadašnjim propisima što potvrđuje i dokument koji dr. Božidar Murgić dan prije, 25. srpnja 1941. godine, šalje ravnateljima Arheološkog muzeja i Muzeja za umjetnost i obrt zahtijevajući, pod prijetnjom zatvora i novčane kazne, da poduzmu korake kako bi se Ledererova zbirka odmah premjestila u državne muzeje iz Gipsoteka (sl. 5).⁶⁵

Ni mjesec dana nakon *Izvještaja o provedbi Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* 14. kolovoza 1941. godine umjetnine iz Gipsoteka grada Zagreba prenesene su u Hrvatski državni muzej za umjetnost i obrt.⁶⁶ Tom prilikom u Muzej su stigle tek umjetnine Ledererovih dužnika. Što se dogodilo s ostalim predmetima, osim prijenosa dviju gore spomenutih slika, trenutačno nije moguće ustanoviti.

PRILIKE I NEKOREKTNOSTI

Istraživanje dokumentacije, službenih dopisa koje je Bauer tijekom Drugoga svjetskog rata slao na adresu brojnih ustanova od 1941. godine pa gotovo do kraja rata, upućuje na činjenicu da je Bauer bio vrlo dobro upoznat sa stvarnim stanjem u Zagrebu i izvan njega. U pokušajima da obrani pohranu umjetnina u muzejske ustanove i izvan zakonskih odredbi Bauer

svoje poteze i prijedloge opravdava očitovanjima da su „prilike bile nesigurne“⁶⁷, da su se događale „nekorektnosti“⁶⁸, da bi se moglo „dogoditi da je i ova zbirka nestala“⁶⁹, kao i tvrdnjama da su neke umjetnine nestale, više puta rabeći upozoravajuću frazu da bi neku zbirku također mogao „progutati mrak“⁷⁰.

Nakon završetka rata i povratka dijela obitelji Lederer u Zagreb prvi pismeni zahtjev za povrat umjetnina dolazi u siječnju 1946. godine od Mire Carin Lederer⁷¹, kćeri Hinka Lederera, koji u to vrijeme još uvijek živi izvan države. Iste godine Antun Bauer dobiva potvrdu o poklonu Bukovčeve slike *Dama u rukavicama*, tj. *Portret gospode Perović*.⁷²

Utvrđivanjem smještaja umjetnina započinje složen proces povratka umjetnina i numizmatike vlasniku Hinku Ledereru. U sudskom procesu koji je trajao nekoliko godina dr. Antun Bauer i dr. Ivan Meixner pozvani su 1954. godine za svjedoček jer su bili prisutni pri popisivanju i preuzimanju umjetnina tijekom rata.⁷³

Rješenjem Kotarskog suda za grad Zagreb iz 1954. godine Hinku Ledereru vraćeno je 28 umjetnina koje su bile pohranjene u Muzeju za umjetnost i obrt i Modernoj galeriji.⁷⁴

Prema korespondenciji koja se nalazi u Arhivu MDC-a,⁷⁵ čini se da je dio vraćen i izvan sudskog postupka, ali osim pisama nemamo konkretnе dokumente koji bi tu pretpostavku mogli potvrditi.

Osnivanjem Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ-a) dr. Bauer s novom strašću započinje pripremne radnje za otvaranje muzeja u Vukovaru.

Ministarstvu prosvjete šalje obavijest da je 10. ožujka 1948. godine s radom započeo Gradski muzej Vukovar.⁷⁶ Muzej je smješten u tek jednoj prostoriji osnovne

škole u Starom Vukovaru, zaposlena je jedna osoba,⁷⁷ a već polovicom listopada iste godine dr. Bauer ustupa prvu pošiljku umjetnina za Gradski muzej Vukovar.⁷⁸ Na mjesto ravnatelja Gradskog muzeja Vukovar 1951. godine postavlja svojega dugogodišnjeg suradnika i prijatelja Antu Eugena Brlića.⁷⁹ Suradnja dvaju ravnatelja vrlo je intenzivna i bliska i Muzej se, unatoč poteškoćama, dobro postavlja na istoku Hrvatske.

U povodu desetogodišnjice oslobođenja u Gradskome muzeju Vukovar održana je velika numizmatička izložba i moguće je da je Hinko Lederer tada, kao pasionirani numizmatičar, došao u Vukovar iz Beograda pogledati izložbu i muzejski postav.⁸⁰

Nekoliko mjeseci poslije započinje intenzivna prepiska koja će dovesti do rješavanja vlasništva i povrata treće umjetnine koja se poimence navodi u ovom istraživanju, *Portret Ede Lederer*⁸¹ autora Bore Baruha.

Prvo pismo Hinka Lederera upućeno dr. Antunu Baueru iz Arhiva MDC-a datirano je te iste, 1955. godine i sadržava sljedeći iskaz: „U Muzeju Grada Vukovara ja sam prigodom slučajne posjete, tamo otkrio portret moje kćerke Ede, slikara Bore Baruha [...]. Sa prijateljske strane u vezi sa pričanjem o tome otkriću, saznao sam, ali nisam mogao provjeriti, da su u Vukovarskom muzeju još drugi neki predmeti, mojeg vlasništva [...]“⁸²

U odgovoru na pismo dr. Bauer tvrdi da on nije sliku preuzeo iz kuće u Ulici Mošinskoga 7 te da zbog toga nikako nije mogao znati da portret prikazuje Edu Lederer, dajući do znanja da je spreman na postupak kojim će se vratiti ta umjetnina. U dogovoru s ravnateljem Gradskog muzeja Vukovar i upravom grada Kotarski

sud u Vukovaru izvanparničnom odlukom utvrđuje da slika vjerojatno prikazuje kćer Hinka Lederera te da je do njegova odlaska u emigraciju 1941. godine bila u njegovu vlasništvu i da nema prepreka da mu se ona i vrati.⁸³

U zadnjem pismu u tom lancu korespondencije koja se nalazi u Arhivu MDC-a ravnatelj Gradskog muzeja Vukovar Ante Eugen Brlić dr. Baueru 6. svibnja 1957. godine potvrđuje da je Hinko Lederer došao u Muzej i preuzeo portret.⁸⁴

UMJESTO ZAKLJUČKA

U ovom istraživanju usredotočilo se isključivo na arhivsku dokumentaciju kao glavni izvor podataka za utvrđivanje podrijetla građe oduzete tijekom Drugoga svjetskog rata.

Petnaest pisama iz Arhiva MDC-a vrijedan su izvor informacija koje su digitalizacijom postale dostupne i široj javnosti, ali bez pomoći dodatne dokumentacije i kolega iz drugih muzeja ta pisma ne bi bila dovoljna da se točno utvrđi povijest prijenosa slikā *Madona s Isusom* Palme Vecchija, *Dama u rukavicama* (*Portret gospođe Perović*) Vlahe Bukovca i *Portret Ede Lederer* Bore Baruha.

Proces utvrđivanja podrijetla muzejske građe oduzete tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata nužno je među muzejskim djelatnicima promicati, profesionalizirati i trajno razvijati kao neizostavan dio muzejskog posla i doprinos u ispunjavanju obveza prema društvenoj odgovornosti i ispravljanju nepravde počinjene tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata.⁸⁵

BILJEŠKE

¹ Najstarija građa Arhiva MDC-a skenirana je te je u postupku objavljanja u *Online* katalogu Mujejskoga dokumentacijskog centra: <https://katalog.mdc.hr/hr/Pretraga?PageIndex=1&Filters%5Bzbirke%5D=Arhiv> (pristupljeno 16. kolovoza 2024.).

² Vladimir Maleković, „Antun Bauer kao kolekcionar“, *Muzeologija* 31 (1994): 21.

³ MDC u Personalnom arhivu zaslužnih muzealaca posjeduje redakcijsku iskaznicu Antuna Bauera iz *Sremskih novina* iz Vukovara (iz 1931. i 1935. godine).

⁴ Antun Bauer, *Gipsoteka 1937.–1947.* (Zagreb: vlast. nakl., 1948), 2.

⁵ Nevenka Nekić, *Život i rad dr-a Antuna Bauera: prema kazivanju dr-a Antuna Bauera* (Đakovo: Karitativni fond UPT, 1994), 14.

⁶ Bauer, *Gipsoteka*, 2.

⁷ Isto.

⁸ Arhiv MDC-a, Arhiv muzeja i galerija Hrvatske, A-6722, A. Bauer, „Izvještaj o radu Arheološkog zavoda i Zbirke sadrenih odljeva Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu u škol. god. 1940-41“, rkp., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arhiva/a-6722.pdf> (pristupljeno 16. kolovoza 2024.); Nekić, *Život i rad dr-a Antuna Bauera*, 12.

⁹ Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Umjetnička akademija, Odbor za podizanje spomenika kralju Tomislavu, Arheološki zavod, umjetnici donatori. Bauer, *Gipsoteka*, 11.

¹⁰ Isto, 4.

¹¹ Građa se nalazila u prostorijama Arheološkog zavoda u Boškovićevoj 3, u podrumu glavne sveučilišne zgrade, u privremenome Bauerovu stanu na Pantovčaku 29, u jednoj šupi na Akademiji. Isto, 12.

¹² Gliptoteka HAZU, „Gipsoteka Antuna Bauera“, <https://gipsoteka.hazu.hr> (pristupljeno 30. listopada 2024.); Gliptoteka HAZU, „Od tvornice do muzeja“, <http://virtualna-izlozba-gliptoteka.mdc.hr/main> (pristupljeno 30. listopada 2024.).

¹³ Bauer, *Gipsoteka*, 14.

¹⁴ Arhiv MDC-a, A-6721, dopis A. Bauera Hrvatskom saboru, Odboru za nastavu, „Prostорије

Gipsoteke – oduzimaju se za kovnicu“, 1942., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arhiva/a-6721.pdf> (pristupljeno 7. listopada 2024.).

¹⁵ Državni arhiv u Zagrebu, HR-DAZG-5.319-PRS-1941, dopis Ivana Werneru A. Baueru, „Dr Bauer Antun – honorarno namještenje“, 8. svibnja 1941.

¹⁶ Arhiv MDC-a, A-6745, dopis A. Bauera Arheološkom zavodu Sveučilišta u Zagrebu, „Zbirka sadrenih odljeva Arheološkog zavoda“, 13. ožujka 1940., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arhiva/a-6745.pdf> (pristupljeno 7. kolovoza 2024.).

¹⁷ Arhiv MDC-a, A-6725, A. Bauer Dekanatu Filozofskog fakulteta Sveučilišta Nezavisne Države Hrvatske, 4. kolovoza 1941., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arhiva/a-6725.pdf> (pristupljeno 7. kolovoza 2024.).

¹⁸ Isto.

¹⁹ *Numismatika* 1 (1933): 39.

²⁰ Ivo Goldstein, ur., *Židovski biografski leksikon: radna verzija* (Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, s. a.), s. v. „Lederer, Hinko“, <https://zbl.lzmk.hr/?p=1000> (pristupljeno 7. kolovoza 2024.).

²¹ Žarka Vujić, *Salon Ullrich: o stotoj obljetnici* (Zagreb: Art magazin Kontura, 2010), 81–82. U dokumentaciji Salona *Ullrich* koju posjeduje Arhiv za likovne umjetnosti HAZU može se determinirati sedamnaest kupljenih umjetnina.

²² U *Numizmatičkim vijestima* tijekom tridesetih godina 20. stoljeća na zadnjim su stranicama bili mali oglasi u kojima su članovi Društva objavljivali što žele kupiti ili prodati. Hinko Lederer redovito oglašava kupnju antiknih zlatnika i rimske staklenih čaša, boca i sličnog posuđa. U istom časopisu nudi i na prodaju pojedinu numizmatiku i „pakete“ miješanoga rimskog novca.

²³ Iva Pasini Tržec, „Izvozne dozvole iz arhiva austrijskog Saveznog zavoda za spomenike u Beču kao izvor saznanja o skupljačkoj praksi zagrebačkih kolezionara“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 46 (2022): 163.

²⁴ U akvizicijama za Hinka Lederera Benko Horvat vjerojatno se služio svojim posrednikom u Padovi, trgovcem umjetninama Sanavijem Ferruccijem. Vidi: Tanja Trška, „Lica i figure prošlih vremena iz Zbirke Benko Horvat“, u: *Sven Klobučar: 3 ujutro: U dijalogu – Zbirka Benko Horvat*, 7. 5. – 28. 5.

2020., ur. Jadranka Pintarić (Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, 2020), 9–12, http://www.msu.hr/upload/dogadanja/2020/05/2020-05-04/425/Tanja_Trska_Lica_i_figure_proslih_vremena_iz_Zbirke_Benko_Horvat.pdf (pristupljeno 28. kolovoza 2024.).

²⁵ Američko numizmatičko društvo (engl. American Numismatic Society), dopis Hinka Lederera Muzeju umjetnosti *Metropolitan* u New Yorku, 23. rujna 1937., <https://archive.org/details/ledererhinkosept00amer/page/1/mode/1up> (pristupljeno 16. kolovoza 2024.).

²⁶ U Gliptoteci se nalazi *Portret gospodice Lederer* u gipsu, visine 91 cm, koji je izradio Vanja Radauš 1939. godine (pohrana Jelke Radauš Ribarić).

²⁷ *Numismatika* 2/4 (1934/1936): 169. U dokumentaciji MDC-ova Personalnog arhiva zaslužnih muzealaca nalazi se članska iskaznica Numizmatičkog društva Zagreb na ime „Ante Bauer, stud. phil., Zagreb“.

²⁸ U Fototeci MDC-a nalazi se pet fotografija članova obitelji Lederer: Hinka, supruge Irme, kćeri Ruth s unukom Nikolom Davičom i kćeri Ede Lederer.

²⁹ U Hrvatskome državnom arhivu nalaze se tri kutije arhivske građe otkupljene 2000. godine koje sadržajno prate razvoj muzejske djelatnosti u Hrvatskoj i stanje hrvatskih muzeja tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća kada je Božidar Murgić profesionalno djelovao. Dokumentacija se većim dijelom sastoji od prijepisa i izvornih spisa pojedinih muzejskih i sličnih ustanova koje je primao Odjel za prosvjetu Banske vlasti, odnosno poslije Ministarstvo narodne prosvjete NDH-a. Nakon povlačenja 1945. godine Murgić se nastanio u Rimu i ondje se bavio poviješću umjetnosti. Državljanstvo mu je oduzeto 1951. godine, a Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača proglašila ga je ratnim zločincem. Do 1959. godine živio je u Argentini, a početkom 1960. otišao je u Njemačku po naredbi Hrvatskoga oslobodilačkog pokreta. Nakon sukoba poslije smrti Pavelića surađivao je sa suparničkim Jelićevim Hrvatskim narodnim odborom i uređivao njegov emigrantski list *Hrvatska država*. Živio je vrlo skromno u Münchenu, a nakon 1966. godine nema traga o njegovu životu i djelovanju.

³⁰ Iva Pasini Tržec, Ljerka Dulibić, Ivan Ferenčak i Bartol Fabijanić, *TransCultAA istraživanja u Strossmayerovoj galeriji: Strossmayerova galerija starih majstora: 24. rujna – 27. listopada 2019.* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2020), 68–71, <https://www.transcultaa.eu/wp-content/uploads/2020/08/Katalog-interactive.pdf> (pristupljeno 7. kolovoza 2024.); Iva Pasini Tržec, „O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji za vrijeme i nakon sloma Nezavisne Države Hrvatske“, *Peristil* 64 (2021): 97–113.

³¹ Božidar Murgić, „Važnost starohrvatskih kulturnih spomenika“, *Književnik: hrvatski književni mjesecačnik* 2, br. 9 (1929): 331–338.

³² Hrvatski državni arhiv, fond Zbirka Božidara Murgića o muzejskoj djelatnosti u Hrvatskoj od 1920-ih do 1940-ih (dalje: HR-HDA-1149).

³³ Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, Zbirka matice, Župa sv. Petra u Zagrebu – Vlaška, Matica vjenčanih IX., 1933. – 1940., god. 1940., 359, br. 167. Antonija i Antun Bauer upoznali su se kada je Antun Bauer kao sveučilišni asistent vodio 1938. godine Glazbeno društvo intelektualaca na izlet u Slavonski Brod. U Društvu je pjevala i Antonija Bauer, studentica prava, buduća supruga Antuna Bauera. Slučajnost da imaju isto prezime (a i ime) te podudarnosti u imenima i prezimenima njihovih očeva i drugih članova obitelji začetak su vezi, braku i poslovnoj suradnji koja će potrajati do Bauerove smrti 2000. godine. Antonija Bauer bila je članica uvažene obitelji Bauer, njezin stric bio je zagrebački nadbiskup Antun Bauer. Na mjestu zagrebačkog nadbiskupa nakon smrti 1937. godine nasljeđuje ga Alojzije Stepinac, s kojim su i prije imenovanja Antun i Antonija Bauer prijateljevali. Dvije godine nakon što su se upoznali, 16. svibnja 1940., Antoniju i Antuna Bauera u crkvi sv. Marije na Dolcu vjenčao je upravo nadbiskup Stepinac. Vjenčani kum bio im je dr. Božidar Murgić, referent Odjela za prosvjetu Banske vlasti Banovine Hrvatske. Arhiv MDC-a, Personalni arhiv zaslužnih muzealaca, Dosje *Antonija Bauer*, Antonija Bauer, „Šezdeset godine sa čovjekom rođenim da bude donator“, 2001.

³⁴ Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (dalje: AAMZ) 37/8, Dosje *Hinko Lederer*, dopis V. Hoffillera Ministarstvu nastave NDH-a.

³⁵ Lederer s obitelji privremeno živi na Korčuli gdje je bio konfiniran. S dalmatinskim zbjegom

prebačen je u južnu Italiju gdje je dočekao kraj rata. Poslije rata živi u Izraelu, a nakon smrti supruge Irme 1952. godine seli se u Beograd.

³⁶ A. Mataić, ur., *Nezavisna Država Hrvatska: Zakoni, zakonske odredbe i naredbe proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941.*, knj. I, sv. 1–10 (Zagreb: Naklada knjižare St. Kugli, 1941), 227–228.

³⁷ Naida-Michal Brandl, *Oduzimanje židovske imovine u Hrvatskoj: Zagreb kao studija slučaja* (Zagreb: Leykam international, 2022), 96–97.

³⁸ Anuška Deranja Crnokić, „Nastanak Registra kulturnih dobara – povijest i sadašnjost inventariziranja kulturne baštine u Hrvatskoj“, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 37/38 (2013/2014): 25–38.

³⁹ Arhiv MDC-a, A-4327, Bauer Ledereru, listopad 1955., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arhiva/a-4327.pdf> (pristupljeno 10. kolovoza 2024.).

⁴⁰ Antun Bauer godinu dana prije radi sadreni odljev trogirskog portala. Kako 1940. godine zbog pomanjkanja finansijskih sredstava nije mogao kalupe poslati u Zagreb, godinu dana poslije boravio je osobno u Splitu i Trogiru radi dogovora o prijenosu odljeva.

⁴¹ Originalni popis umjetnina koje je preuzeo dr. Bauer u Gipsoteku nije pronađen.

⁴² Hrvatski državni arhiv, fond Ministarstvo narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske (dalje: HR-HDA-216), kut. 1454, Lederer Baueru, Lopud, 19. svibnja 1941.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Pasini Tržec, Dulibić, Ferenčak i Fabijanić, *TransCultAA*; Pasini Tržec, „O sudbini pet privatnih zbirki zagrebačkih židovskih obitelji“, 97–113; Pasini Tržec, „Izvozne dozvole iz arhiva austrijskog Saveznog zavoda za spomenike“, 46.

⁴⁵ Iako je u pismu Antun Bauer napisao da je preuzeo građu u dva navrata, podatci koje navodi o preuzimanju ne poklapaju se s tadašnjim zakonskim odredbama i načelima preuzimanja. Bauer u pismu piše: „Znatno kasnije preuzeo sam iz podruma kuće Dr. Meiksnera ostale stvari koje su tada pod kontrolom ‘Ponove’ komisijski popisane i po kojem popisu je Leon stvari i preuzeo. Bile su tada 2 komisije, jer sam stvari preuzeo u 2 maha. Jedino što nisam preuzeo komisijski to su bila 2

ormara sa numismatikom koje sam preuzeo kada je Vaša kancelarija bila likvidirana.“ Antun Bauer nije mogao preuzimati građu s pomoću Ureda za podržavljeni imetak, odnosno Ponove, jer je bio ravnatelj gradske ustanove u kojoj nije bila moguća pohrana umjetnina. Arhiv MDC-a, A-4327, Bauer Ledereru.

⁴⁶ U dokumentu piše: „Gipsoteka grada Zagreba primila je od gosp. Hinka Lederera, na dar gradu Zagrebu, 38 /trideset osam/ kom starinskih čaša, 1 /jednu/ šalicu i 1 /jedan/ pribor za ulje i ocat – dve boce. Gore navedene stvari primljene su Odlukom gosp. grad. Načelnika broj 80909-IX-1941 od 11. VII. 1941. u vlasništvo grada Zagreba kao dar gosp. Hinka Lede[re]ra. Kako gore navedene stvari po svojoj biti pripadaju u Gradski muzej te ih Gipsoteka predaje muzeju. Istom odlukom primljena su od gosp. Lederera dva mužara /pod br. 36 navedeno u Odluci/, koje također preuzima Gradski muzej. Navedene stvari imaju se uvrstiti u inventar Gradskog muzeja.“ Muzej grada Zagreba, Odjel dokumentacije, „Zapisnik načinjen u Gipsoteki grada Zagreba, dne 11. kolovoza 1941.“.

⁴⁷ Državni arhiv u Zagrebu, fond Gradske poglavarnstvo Zagreb, HR-DAZG-10, Odluke gradskog načelnika, br. 419, „Zbirka Hinka Lederera – poklon Gradskoj gipsoteci“, 11. srpnja 1941.

⁴⁸ Dva brončana mužara, antikni novac, nakit, gema, spomenice, četrdeset staklenih čaša i posuda.

⁴⁹ Prema dokumentaciji Stambenog ureda, u Mošinskoga 7 uselio se Eugen Kvaternik. Državni arhiv u Zagrebu, fond Gradske poglavarnstvo Zagreb, HR-DAZG-24, II Stambeni ured, spis 9442.

⁵⁰ Arhiv MDC-a, A-4327, Bauer Ledereru.

⁵¹ Dana 7. srpnja 1941. godine likvidirana je Trgovina sirovim kožama, a za povjerenika postavljen je Pero Nikolić. Hrvatski državni arhiv, fond Ministarstvo državne riznice NDH, Odjel za novčarstvo, državnu imovinu i dugove, Ured za podržavljeni imetak (PONOV), HR-HDA-1076-3.2.2.3462, „Odluka“, 16. ožujka 1943.

⁵² HR-HDA-1076-31-79-3488, prijava imetka Hinka Lederera Uredu za obnovu privrede Ministarstva narodnoga gospodarstva. Prijavu popisuje i potpisuje njegov dugogodišnji poslovodja Marko Lederer 30. lipnja 1941. godine jer je Hinko Lederer nekoliko mjeseci prije toga napustio Zagreb.

⁵³ U obrascu prijave imetka pod točkom „XI. Namještaj, živežne namirnice, odjeća i ostala imovina kućanstva“ navedeno je da se u vlasništvu (i posjedu) Hinka Lederera nalazi slika Palme Vecchija (procijenjena na 16 000 dinara). Isto.

⁵⁴ Antun Bauer 13. travnja 1943. godine poklanja grafičku zbirku Gradu Zagrebu, tj. njegovu gradaonačelniku Ivanu Werneru.

⁵⁵ U popratnom dokumentu *Procjena vrijednosti grafičke zbirke* koji su izradili Frano Buntak, Marija Hanževački, Slavko Šohaj i Antun Bauer.

⁵⁶ Nemamo uvid u to na koji je način slika vraćena ni kada. Arhiv MDC-a, A-4321, Lederer Baueru, 6. listopada 1955., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arkiva/a-4321.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Erik Müller u zalog je za posuđeni novac ostavio kod Hinka Lederera dvije slike – *Djevojčicu Vlahe* Bukovca i *Alegoriju*.

⁵⁹ Dana 9. rujna 1944. godine u prostorijama Hrvatskoga državnog muzeja za umjetnost i obrt predana je slika *Djevojčica* vlasniku Eriku Mülleru, koji ju je potraživao još od travnja 1942. godine. HR-HDA-216, kut. 1454, Erik Müller Muzeju za umjetnost i obrt, 25. travnja 1942.; zapisnik Muzeja za umjetnost i obrt, 9. rujna 1944.

⁶⁰ Vera Kružić-Uchytíl, *Vlaho Bukovac: život i djelo: 1855. – 1922.* (Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2005).

⁶¹ Marica Perović bila je supruga Ive Perovića koji je obnašao dužnost velikog župana Splitske oblasti i pomoćnika ministra unutrašnjih poslova. Od 1931. do 1935. godine bio je ban Savske banovine te od 11. listopada 1934. do 27. ožujka 1941. godine kraljevski namjesnik maloljetnog kralja Petra II. Karađorđevića. Poslije Drugoga svjetskog rata osuđen je na jedanaest godina zatvora, uz gubitak svih građanskih prava i konfiskaciju cijelokupne imovine. Nije utvrđeno kako se slika Marice Perović našla u vlasništvu Hinka Lederera.

⁶² *Portret gospođe Perović* tek 1966. godine, kao posudba, dolazi u Gradski muzej Vukovar. U zapisniku od 18. studenoga 1966. godine piše: „Zahvaljujući susretljivosti Dr A. Bauera, Galeriji će biti omogućeno da priredjuje stalne i povremene izložbe, da proširi svoje djelovanje na širenju likovne kulture u ovom kraju i da vrši razmjene

izložbi sa galerijama u Osijeku i Vinkovcima. Za ovakovu razmjenu i posudjivanje umjetnina iz vlasništva Dr A. Bauera, potrebno je prethodno odobrenje vlasnika.“ Arhiv MDC-a, A-5168, Gradski muzej Vukovar, „Zapisnik o preuzimanju slika i skulptura iz zbirke dr. Antuna Bauera“, 18. studenoga 1966., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arkiva/a-5168.pdf> (pristupljeno 12. rujna 2024.).

⁶³ HR-HDA-1149, kut. 1, B. Murgić, „Izvještaj o provedbi Zakonske odredbe o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povjesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske“.

⁶⁴ Isto.

⁶⁵ AAMZ 37/8, Dosje *Hinko Lederer*, „Ledererova zbirka starina – pohrana u Hrvatskom državnom arheološkom muzeju i Hrvatskom državnom muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu“.

⁶⁶ Arhiv Muzeja za umjetnost i obrt (Arhiv MUO), br. 437-1941.

⁶⁷ AAMZ 37/8, Dosje *Hinko Lederer*, dopis A. Bauera Uredu za podržavljeni imetak, „Ključevi sefa Zemaljske banke u Sarajevu“, 18. prosinca 1942.

⁶⁸ Isto.

⁶⁹ AAMZ 37/8, Dosje *Hinko Lederer*, A. Bauer, „Numizmatička zbirka Lederer“, 28. travnja 1944.

⁷⁰ AAMZ 37/8, Dosje *Hinko Lederer*, Bauer, „Ključevi sefa Zemaljske banke u Sarajevu“.

⁷¹ Geni, „Dr Mira Carin“, <https://www.geni.com/people/Dr-Mira-Carin/6000000076793400420> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁷² Arhiv MDC-a, A-4321, Lederer Baueru.

⁷³ Arhiv MDC-a, A-4282, Ervin Oranin Baueru, 29. siječnja 1954., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arkiva/a-4282.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁷⁴ Državni arhiv u Zagrebu, Rješenje Kotarskog suda za grad Zagreb, 30. ožujka 1954. Hinku Ledereru vraćene su umjetnine koje nisu bile njegovo vlasništvo, već su te umjetnine bile u njegovu posjedu 1941. godine kao zalog za posudu novca ili one koje je, kao mecena, preuzeo da ih proda. Popis pravih vlasnika tih umjetnina na dopisu koji je Lederer 19. svibnja 1941. godine poslao s Lopuda (HR-HDA-216, kut. 1454) podudara se s vraćenim umjetninama odlukom Kotarskog

suda za grad Zagreb o povratu umjetnina Hinku Ledereru od 13. listopada 1954. godine.

⁷⁵ U pismu Lederer piše: „Kroz sve te godine pa sve do danas, naročito iza moga povratka u Jugoslaviju, ja sam na moje iznenadjenje morao konstatovati, da moja djeca po povratku, dobili su samo jedan manji dio mojih stvari (ne kvantitativno) dakle ništa od značajnih djelova mojih kolekcija osim slike Palma il Vecchia koja je i onako bila već pod Državnom zaštitom.“ Arhiv MDC-a, A-4321, Lederer Baueru.

⁷⁶ Arhiv MDC-a, A-4185, dopis A. Bauera Ministarstvu prosvjete NRH-a, „Izvještaj o kreiranju grad. Muzeja u Vukovaru“, 16. ožujka 1948., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arthiva/a-4185.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁷⁷ Arhiv MDC-a, A-5264, Bauer Gradskomu prosvjetnom odjelu Vukovar, „Linić Marko, penzioner – predlog za postavljanje za v. d. kustosa gradskog muzeja“, 9. ožujka 1948., rkp., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arthiva/a-5264.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.). Iako bez formalnog obrazovanja i praktičnoga muješkog iskustva, u Muzeju je zaposlen Marko Linić koji je radio izravno po uputama i smjernicama dr. Bauera.

⁷⁸ Arhiv MDC-a, A-4172, „Zapisnik o primopredaji zbirke profesora Bauera ustupljene gradskom muzeju u Vukovaru“, 17. listopada 1948., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arthiva/a-4172.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁷⁹ Arhiv MDC-a, A-5426, dopis A. Bauera Povjereništvu za prosvjetu i kulturu GNO-a Vukovar, „Brlić Ante – postavljanje u gradskom muzeju“, 20. travnja 1951., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arthiva/a-5426.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁸⁰ U izvještaju o radu za 1955. godinu ravnatelj Muzeja Ante Eugen Brlić piše o numizmatičkoj izložbi koju je posjetio 3641 posjetitelj. Arhiv MDC-a, A-4818, A. E. Brlić Društvu muješko-konzervatorskih radnika NRH-a, „Rad i djelovanje ustanove u god. 1955.“, 30. siječnja 1956., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arthiva/a-4818.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁸¹ Geni, „Eda Naomi Tandler“, <https://www.geni.com/people/Eda-Tandler/6000000105786990062> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁸² Arhiv MDC-a, A-4321, Lederer Baueru.

⁸³ Arhiv MDC-a, A-4364, dopis A. E. Brlića Kotarskom sudu Vukovar, „Portrait Lederer – Beograd“, 8. siječnja 1957., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arthiva/a-4364.pdf> (pristupljeno 11. rujna 2024.).

⁸⁴ Arhiv MDC-a, A-4385, Brlić Baueru, 6. svibnja 1957., <https://katalog.mdc.hr/sekundarna/arthiva/a-4385.pdf> (pristupljeno 7. kolovoza 2024.).

⁸⁵ Zahvaljujem kolegama na pomoći koju su mi pružili u istraživanju provenijencije i pisanju ovog teksta. Istraživanje posvećujem mojoj Žuži koja je godinu dana svakodnevno slušala i komentirala nova saznanja o provenijenciji umjetnina.

FOLLOWING THE TRAILS OF ARTWORK TRANSFERS DURING AND AFTER WORLD WAR II

The text presents the results of research into the oldest records of the Museum Documentation Centre (MDC) Archives, where, during the digitalization process, correspondence between MDC founder Antun Bauer and collector Hinko Lederer was found. In letters from 1955 to 1957, preserved in the MDC Archives, it is revealed that Antun Bauer, just before the establishment of the Independent State of Croatia, deposited Hinko Lederer's art collection at the Gypsotheca of the City of Zagreb. By studying fragmented records from the time of World War II, located in the Glyptotheque of the Croatian Academy of Sciences and Arts, the Archaeological Museum in Zagreb, the Museum of Arts and Crafts, the Zagreb City Museum, the Museum of Contemporary Art, the Strossmayer Gallery of Old Masters, the Jasenovac Memorial Site, the Department for Cultural Heritage Documentation of the Ministry of Culture and Media, the Croatian State Archives, and the State Archives in Zagreb, the transfer of Hinko Lederer's artworks was reconstructed. The provenance of certain paintings has also been established.